

ნინო ჯორბენაძე

**ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა დადგენისა
და მასთან დაკავშირებული სახელმწიფო ენის
ფუნქციონირების საკითხები
(ისტორია და თანამედროვე მდგომარეობა)**

ზოგადად, ყველა ენისა თუ ერის განვითარების გარკვეულ ეტაპებზე, კონკრეტულად კი – ერთიანი ქართული სახელმწიფოს შექმნისა და, შესაბამისად, ერთიანი სალიტერატურო ქართული ენის ჩამოყალიბებისთანავე დღის წესრიგში დგება სალიტერატურო ენის ნორმების დადგენისა თუ შემუშავების საკითხები. თუმცა ნორმისა და მართებული ფორმების გარჩევის აუცილებლობა თავს იჩენს არამარტო ცალკეული (არასახელმწიფო) ენების, არამედ – დიალექტების, მეტიც – ცალკეული კილოკავებისა და თქმების შემთხვევებშიც კი. აქედან გამომდინარე, შეიძლება ვისაუბროთ ნორმალიზაციის „ვიწრო“ და „ფართო“ გაგებაზე.

ენობრივი „ნორმალიზაციის“ ვიწრო გამოვლენად შეიძლება მივიჩნიოთ ის შემთხვევები, როდესაც ამა თუ იმ დიალექტის წარმომადგენელი შეგნებულად უდგება თავის მეტყველებას, არ ჰგუობს სხვა კილოებიდან შემოტანილ მისთვის უცხო სიტყვა-ფორმებსა თუ სინტაქსურ კონსტრუქციებს და მკაცრად იცავს თავის დიალექტში გავრცელებული ვარიანტების (ოდესღაც თავისთავად ცვლილის) წარმოთქმის სიზუსტეს. ქართულ დიალექტოლოგიაში“ (ჯორბენაძე, 1989 : 38) აღნიშნულია, რომ „ამა თუ იმ დიალექტზე (კილოკავზე, ქცევაზე) მეტყველი ზედმიწევნით გრძნობს დიალექტურ სხვაობებს და ცდილობს დაიცვას თავისი **დიალექტური ნორმა**“. ამავე ნაშრომში ამ მოვლენას **„დიალექტთა ურთიერთგამიჯვნის ტენდენცია“** ეწოდა (ჯორბენაძე, 1989 : 37).

უფრო ფართო (და ძირითადი, გავრცელებული) მნიშვნელობით ენობრივი ნორმა, ეს **ერთიანი სალიტერატურო ენის დადგენილი ფორმა, შესიტყვება თუ სინტაქსური კონსტრუქციაა**. სალიტერატურო ნორმის პოზიციიდან მცდარია ნებისმიერი დიალექტური ფორმა; რომელიც, თავის მხრივ, ამა თუ იმ დიალექტიდან ამოსვლით, ამ დიალექტისთვის ნორმაა.

ასე რომ, როგორც ვხედავთ, ენობრივი ნორმა ფრიად ცვალებადი მოვლენაა, მაგრამ, როდესაც ზოგადად ნორმებზე საუბრობენ, ბუნებრივია, იგულისხმება **ერთიანი, სალიტერატურო ენის ნორმები**, იმ ენისა, რომელიც, როგორც ზემოთ ნახსენებ ნაშრომში არის აღნიშნული (ჯორბენაძე, 1989 : 154):

- 1) **საერთოა და სავალდებულო ყველასათვის, ვინც ამ ენაზე მეტყველებს;**
- 2) **იგი არის როგორც ზეპირი, ისე - სამწერლობო (განსხვავებით დიალექტებისაგან, რომლებიც მხოლოდ ზეპირი სახით არსებობენ);**
- 3) **სალიტერატურო ენა არის ნორმირებული** (აქ, ჩვენი მხრივ, დავამატებთ, რომ როგორც ზემოთ აღინიშნა, გარკვეული სახის ნორმები (თუმცა უფრო ადვილად ცვლადი) დიალექტებსაც ახასიათებთ, მაგრამ სალიტერატურო ენის ნორმალიზაცია სულ სხვა ხასიათისაა. მისი ნორმები მეცნიერულად მუშავდება, დგინდება და ამ ნორმების დაცვის მოთხოვნებიც გაცილებით უფრო მკაცრია, ვინემ დიალექტებში);
- 4) **სალიტერატურო ენა არის ოფიციალური ურთიერთობების ენა. იგი გამოიყენება სახელმწიფო მმართველობაში, განათლებაში, ხელოვნებაში, მეცნიერებაში, რელიგიაში, ყოფა-ცხოვრებაში და ა. შ.**

ნორმების დადგენის შემდეგ, ბუნებრივია, დგება საკითხი ლექსიკონის გამოცემისა, სადაც ამ ნორმებზე დამყარებული სწორი ფორმები იქნება მოცემული. როგორც წესი, ეს ამა თუ იმ ენის ორთოგრაფიული ლექსიკონებია. თუმცა, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ აგების პრინციპების მხრივ, ყველა ენაში ერთი და იგივე ვითარება არ გვაქვს. მაგალითად, **1971 წელს გამოცემული „რუსული ენის ორთოგრაფიული ლექსიკონის“** შესავალში აღნიშნულია, რომ **”ის მხოლოდ ორთოგრაფიული ცნობარია და არა ლექსიკონი, რომელიც თანამედროვე სიტყვაწარმოების ნორმალიზაციას ახდენს** (რასაც ემსახურება განმარტებითი ლექსიკონი), ამიტომ მასში შესულია... ორთოგრაფიულ ნორმალიზაციას დასაქვემდებარებელი სიტყვები, კონკრეტულად: სამეცნიერო და სამეცნიერო-ტექნიკური ტერმინები, ხალხური მეტყველების ნიმუშები და დიალექტური (ადგილობრივი) სიტყვები, ზოგიერთი მოძველებული სიტყვა და ა. შ.“ (რუსული ენის ორთოგრაფიული ლექსიკონი, 1971 : 3–4).

როგორც ვხედავთ, რუსულ ორთოგრაფიულ ლექსიკონში შესულია ჯერ კიდევ დაუდგენელი ენობრივი ვარიანტები, რაც, ჩვენი აზრით, ზოგადად ორთოგრაფიული ლექსიკონის არსს ეწინააღმდეგე-

ბა. არასწორად მიგვაჩნია, ასევე, რომ ნორმალიზაციის საქმეს, ფაქტობრივად, განმარტებითი ლექსიკონი ემსახურება. ვფიქრობთ, აქ მკვეთრად არაა გამოიჯნული სხვადასხვა დარგის ლექსიკონთა აგების პრინციპები, რაც, ვფიქრობთ, **იდეალურად არის გატარებული ქართულ ლექსიკოლოგიაში** (უნდა აღინიშნოს, რომ თანამედროვე ვითარება ლექსიკონთა აგების რუსულში განსხვავდება ზემოაღნიშნული ძველი წესისგან. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ რუსულში, ქართულისგან განსხვავებით, დიდი სხვაობაა წარმოთქმასა და დაწერილობას შორის, რის გამოც ორთოგრაფიული ლექსიკონების მთავარი აქცენტი სიტყვის სწორ დაწერილობაზე იყო გადატანილი).

„ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“ შესულია არა მხოლოდ სალიტერატურო ენის ფორმები, არამედ - დიალექტებისაც, ვინაიდან ის ერთიანი, მთლიანი ქართული ენის ლექსიკონია და არა მხოლოდ - სალიტერატურო ენისა. მისი ძირითადი დანიშნულება იმ სიტყვების ასახვა და ჩვენებაა (ბუნებრივია, განმარტებითურთ), რაც საერთო ქართულ ენაში არსებობს; ამავდროულად, ის სიტყვა-ფორმების გარკვეულ კვალიფიკაციასაც ახდენს (**გავრცელების, ხმარების სიხშირის, გრამატიკული** და სხვა მახასიათებლების მხრივ).

რაც შეეხება **ორთოგრაფიულ ლექსიკონს**, ქართულში ის მტკიცედ ნორმირებული, სალიტერატურო ენის ლექსიკონია და ბუნებრივია, მასში მხოლოდ სალიტერატურო ენისათვის დამახასიათებელი, სწორი ფორმებია შესული. ვრცელი ორთოგრაფიული ლექსიკონის შესავალშია აღნიშნულია კიდევ რომ: **„ამა თუ იმ ორთოგრაფიული ლექსიკონის დანიშნულებაა, აღწესდეს და წარმოგვიდგინოს, თუ როგორაა მოგვარებული ამ ენაში ორთოგრაფიის, ანუ მართლწერის საკითხები“**... (ქართული ენის ორთოგრაფიული ლექსიკონი, 1998 : 5).

რაც შეეხება თავად ნორმებსა და მათ დამდგენ კომისიებს.

საკითხი სრულად და დეტალურად აქვს დამუშავებული ლია ლეჟავას მონოგრაფიაში „ახალი ქართული სალიტერატურო ენის ნორმალიზაციის ისტორია და პრინციპები“, ამიტომ ამ საკითხზე აქ დიდხანს აღარ შევჩერდებით. ჩვენთვის მნიშვნელოვანია, მოკლედ გავადევნოთ თვალი კონკრეტულად კომისიების ჩამოყალიბების ისტორიას; აქ კი ასეთი სურათი იკვეთება:

1. **1934 წელს** განათლების სახალხო კომისარიატთან (თანამედროვე განათლების სამინისტროს ანალოგი) **ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა დამდგენი რესპუბლიკური კომისია** ჩამოყალიბდა; კომისიის მიერ მიღებულ პრინციპებსა და ნორ-

- მებს კომისარიატი ამტკიცებს;
2. **1935 წელს** კომისია შოთა რუსთაველის სახ. ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტთან ყალიბდება,
 3. **1937 წელს** კი ის „ენიმკის“ ქართველურ სექტორთან იქმნება;
 4. **1946 წელს** ნორმათა დამდგენი კომისია საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმთან ჩამოყალიბდა;
 5. **1953 წელს** კომისია მინისტრთა საბჭოს დაექვემდებარა;
 6. შემდგომ ეტაპზე აუცილებელი გახდა ნორმათა დადგენისა და მათი დამტკიცების სფეროების გაყოფა. საბოლოოდ ნორმათა შემუშავება ენათმეცნიერების ინსტიტუტში ჩამოყალიბებულ **„თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა“** განყოფილებას დაევალა;
 7. **1990 წელს** მინისტრთა საბჭოსთან არსებული ნორმათა დამდგენი კომისია **ქართული ენის მუდმივ კომისიად** გარდაიქმნა და მასში ორი ქვეკომისია ჩამოყალიბდა: **ა) ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა დამდგენი ქვეკომისია; ბ) ქართული სალიტერატურო ენის ფუნქციონირების მაკონტროლებელი ქვეკომისია.** მეორე ქვეკომისიაში ორი საბჭო შეიქმნა: 1. კომპიუტერიზაციის საბჭო (იმ ეტაპზე მას ქართული შრიფტით აღჭურვილი კომპიუტერებით სკოლების უზრუნველყოფა ევალებოდა); და 2. საზედამხედველო საბჭო (ევალეობა ქართული ენის ფუნქციონირების გაკონტროლება, დარღვევების გამოვლენა, მოქალაქეების დახმარება, კონსულტაციების გაწევა)...
 8. **1995 წლიდან** ნორმათა კომისია უშუალოდ საქართველოს პრეზიდენტს დაექვემდებარა.
 9. **2003 წლის** ვარდების რევოლუციის შემდეგ **კომისია გაუქმდა...** შედეგად ბოლო წლების განმავლობაში პრობლემების მთელი რიგი წარმოიშვა:
 1. შესაცვლელი და თანამედროვე ქართულ მეტყველებასთან შესაბამისობაშია მოსაყვანი უამრავი **მოძველებული ნორმა** (მხედველობაში გვაქვს **ბუხჰალტერი, მომგებიანი, მოოქრული** ტიპის შემთხვევები);
 2. სწორი ფორმების პარალელურად ბევრი **უმართებულო ვარიანტი** ჩნდება, რომელთა გათვალისწინებაც აუცილებლად უნდა ხდებოდეს (**მადლობა მოუხადა, ცივილური** (ცივილიზებული ნაცვლად) და სხვა);

3. ბოლო წლების განმავლობაში ენაში ურიცხვი (სტატისტიკურად ყველაზე მეტი) უცხო სიტყვა, ტერმინი თუ სიტყვათმეხამება შემოვიდა, რომელთა **მართებული ვარიანტის, ნორმის დადგენა** გადაუდებელი საქმეა (ეს არის კომპიუტერთან, სხვა ახალ ტექნოლოგიებთან დაკავშირებული ტერმინოლოგია და სხვა...);

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, გადასამუშავებელია ორთოგრაფიული ლექსიკონი, შესაქმნელია მისი სრულყოფილი ელექტრონული ვერსია (ყველა ფორმა-შესიტყვების – ძველისა თუ ახლის – გათვალისწინებით).

კომისიის არარსებობის გამო ამ პრობლემების გადაჭრა ვერ ხერხდება. მოძველებული და სასაუბრო მეტყველებაში ფაქტობრივად „უხმარი“, ამკარად შესაცვლელი ნორმების გამო „სახელი უტყდება“ მთლიანად ორთოგრაფიულ ლექსიკონს. გამოსავალი თითქოს არ ჩანს...

ზემოთ ჩვენ კიდევ ერთხელ გადავავლეთ თვალი ნორმათა დამდგენი კომისიების შექმნისა და ფუნქციონირების ისტორიას. აღსანიშნავია, რომ საწყის ეტაპებზე კომისია სწორედ **სამეცნიერო დაწესებულებებს** (მეცნიერებათა აკადემიას, რუსთაველის ინსტიტუტს, ენიმკი-ს...) ექვემდებარებოდა; სულ თავიდან ის **განათლების სახალხო კომისariatთან** ჩამოყალიბდა (დღევანდელი განათლების სამინისტროს ანალოგი), შემდგომ ეტაპებზე კი ის უფრო მაღალ ინსტანციებს (მინისტრთა საბჭოს, უშუალოდ პრეზიდენტს) დაქვემდებარა. უნდა აღინიშნოს, რომ რაც უფრო მაღალ ინსტანციას ექვემდებარება, მით უფრო ფერხდება კომისიის მუშაობა (თუმცა აქ პოლიტიკურ-ეკონომიკური ვითარებაცაა გასათვალისწინებული და ისიც, რომ პირველ ეტაპზე სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი თითქმის ყველა საკითხი მოგვარდა). მართალია, უმაღლეს სახელმწიფო დაწესებულებებს დაქვემდებარებული კომისიის არსებობა სხვა ფასს სძენს მას; ეს თითქოს ენისადმი სახელმწიფოს განსაკუთრებულ მზრუნველობაზე მიუთითებს; მაგრამ, ამავდროულად, ჯერ მინისტრთა საბჭოს ხელმძღვანელის, მით უმეტეს – პრეზიდენტის – თავმჯდომარეობა კომისიის მუშაობას ბევრ ბარიერს უქმნის (განსაკუთრებით ბოლოდროინდელი გართულებული პოლიტიკური ვითარების პირობებში). არამიზანშეწონილად გვესახება აგრეთვე კომისიაში საზედამხედველო და სხვა ტიპის სამსახურების ჩართვაც...

ვფიქრობთ, დასაშვებია (ვინაიდან პრობლემა გადაუდებელ

**გადაჭრას მოითხოვს), ამ ეტაპზე ნორმათა დამდგენი კომისია არ-
ნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის ბაზაზე
ჩამოყალიბდეს** (რასაკვირველია, მასში მოწვეული სპეციალისტებისა
და საზოგადოების სხვა წარმომადგენლების ჩართვის პირობით). შე-
მდგომ ეტაპზე, თუკი ამის სურვილი და შესაძლებლობა, კეთილი ნე-
ბა იქნება, კომისია სხვა, უფრო მაღალ ინსტანციას დაექვემდებარება
(რის პრეცედენტიც საქართველოში წლების მანძილზე არსებობდა).

ლიტერატურა

ჯორბენაძე 1989 – ბ. ჯორბენაძე, ქართული დიალექტოლოგია, 1, თბილისი.

რუსული ენის ორთოგრაფიული ლექსიკონი 1971 – Орфогра-
фический словарь русского языка, Москва.

ლეჟავა 2004 – ლია ლეჟავა, ახალი ქართული სალიტერატურო
ენის ნორმალიზაციის ისტორია და პრინციპები, თბილისი.

ქართული ენის ორთოგრაფიული ლექსიკონი 1998 – ვ. თოფუ-
რია, ივ. გიგინეიშვილი, ქართული ენის ორთოგრაფიული ლექსიკო-
ნი, თბილისი.

Nino Jorbenadze

Towards Defining the Georgian Literary Norms and its Relation to the Functioning of the State Language

(History and Modern times)

Summary

The issue of determining the norms for the Literary Georgian language has become an agenda since the unification of the Georgian state occurred and respectively, common Literary Georgian language was created. In the past, this problem has been solved at different times by the use of various means and with a broad range of scope. The definition of norms has become much more refined, since the state commission for the Georgian language was created.

Nowadays this commission does not exist and certain problems have arisen as a result:

1. Many out of date norms should be changed in accordance with Georgian speech.

2. Many improper variants appear beside the correct forms, which should definitely be taken into account.

3. In the last few years, many foreign words (a statistical high), terms and word combinations entered into the Georgian language and urgency is required to define their correct equivalents.

From the above-mentioned, it is necessary that an orthographic dictionary be revised and an electronic comprehensive version (taking into account all forms: word combinations, old and new ones) be created.

The solution has not been found due to the non- existence of commission. These problems have proven difficult to be resolved and the out-of date and discontinued use of forms in speech, disgraces the reputation of the whole orthographic dictionary.

To sort out this uneasy situation, it is necessary and urgent to create a state commission to define the norms for the Georgian language. At this stage, it is possible (as this issue is very urgent) to establish a state commission within the Arn. Chikobava Institute of linguistics (certainly providing inclusion of some invited specialists and other representatives of the society). In general, if there is a desire and possibility, the next stage will be to subordinate the commission to other higher institutions (the precedent of this fact has existed in Georgia for many years).